

КРУГЛИЙ СТІЛ “УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОГРАМИ ОБСТЕЖЕННЯ УМОВ ЖИТТЯ ДОМОГОСПОДАРСТВ: ВПРОВАДЖЕННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ”

13 квітня 2006 року Державний комітет статистики України та Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України провели Круглий стіл “*Удосконалення програми обстеження умов життя домогосподарств: впровадження досліджень якості життя населення*”. В його роботі взяли участь фахівці з питань соціальної політики, представники законодавчої та виконавчої влади, профспілок, навчальних закладів, співробітники міжнародних організацій, науковці та інші користувачі інформації обстеження.

Мета цього заходу – обговорення багатьох питань щодо актуальності та змісту нових модульних опитувань населення, а також завдань з підвищення надійності показників бідності на регіональному рівні.

Учасників Круглого столу привітала заступник Голови Держкомстату України Н.С. Власенко.

Заступник директора Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, д.е.н., професор, член-кореспондент НАН України, Е.М. Лібанова у своєму виступі наголосила на необхідності подальшого поліпшення інформаційного забезпечення соціально-демографічних досліджень в Україні.

Про міжнародний досвід досліджень питань позбавлення, соціальних ризиків та соціальної ізоляції повідомила завідувач відділу досліджень рівня життя населення Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, к.е.н. Черенько Л.М.

Нові тематичні напрями опитувань домогосподарств – це черговий етап наближення до сучасної міжнародної практики досліджень соціальних проблем, вимог статистики країн – членів ЄС та до потреб національних користувачів даними. Огляд проекту програм нових опитувань та засад щодо їх впровадження зробила директор департаменту обстежень домогосподарств Держкомстату України І.І. Осипова.

Обстеження умов життя домогосподарств є унікальним джерелом для комплексних досліджень рівня життя населення в цілому та окремих його груп, аналізу питань бідності та диференціації домогосподарств за рівнем матеріального добробуту, розрахунків макроекономічних показників тощо. Це вибіркове спостереження дає змогу здійснювати аналіз різноманітних сфер життєдіяльності домогосподарств залежно від рівня їх доходів (витрат), складу, наявності дітей, місця проживання та за іншими ознаками. Обстеження умов життя домогосподарств допомагає отримати додаткову інформацію щодо соціальних та економічних питань, яка не міститься у державній статистичній звітності. Мікродані обстеження надають можливість дослідити чутливість населення до змін в економічній та соціальній політиці, визначити фактори впливу на соціальне “самопочуття” домогосподарств. На сьогоднішній день потреба у такій інформації гостро відчувається при оцінці якості життя населення, аналізі ефективності заходів з реалізації основних напрямів соціальної політики та формуванні концепції соціальної держави.

У рамках програми цього обстеження планується впровадити кілька нових модулів опитування населення, призначених поглибити дослідження якості життя населення України та факторів, які найчастіше сприймаються домогосподарствами як ознаки бідності, злиденності та соціальної ізоляції за існуючих у суспільстві стандартів. Крім того, певна частина модулів призначена для отримання інформації, що розширить можливості досліджень проблем сучасної демографічної ситуації в Україні, а також – питань доступу домогосподарств до Інтернету.

Уряд України у програмі діяльності “Назустріч людям” одним із найбільш пріоритетних завдань визначив розв’язання соціальних проблем та подолання бідності населення. Результати модульних тематичних опитувань, що плануються до впровадження, покликані допомогти вітчизняним фахівцям з’ясувати причини та природу соціальних ризиків, оцінити вплив державної політики на рівень життя суспільства через суб’єктивну їх оцінку населенням, визначити ефективні види політичних інструментів для прийняття якісних управлінських рішень при формуванні та реалізації соціальної політики, спрямованої на підвищення якості життя українських громадян.

Слід підкреслити, що Держкомстат України й фахівці Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України не вперше проводять зустрічі з основними користувачами даних обстеження. На попередніх нарадах та семінарах були проведені презентації аналітичних можливостей мікроданих обстеження та міжнародних класифікацій, які застосовуються для обробки та представлення результатів. Цей Круглий стіл діяв у новому форматі, а саме – шляхом обговорення не підсумків або методологічного забезпечення проведених опитувань, а проєктів програм модульних досліджень на етапі планування.

Такий підхід обумовлений впровадженням загальноприйнятих у країнах Європейської спільноти підходів щодо підвищення якості статистичної інформації. Якість даних нині визначається як багатовимірне поняття, сфокусоване на їх адекватності потребам користувачів. Виходячи з цього, всі, хто займається статистичними обстеженнями, повинні “виробляти” дані, прийнятні для користувачів.

Відповідно до рекомендацій Євростату (“Assessment of the Quality in Statistics. Draft Quality Measurement and Reporting Framework.” / Eurostat, Luxembourg, 2002; “Quality in Statistics, Sevens meeting, Luxembourg”, 23–24 May 2005”) встановлено шість основних вимірів якості статистичних даних:

- релевантність (концептуальна відповідність даних потребам користувачів);
- надійність (відповідність реальному стану явища або процесу);
- своєчасність та пунктуальність (дотримання встановлених, визначених за участю користувачів, термінів обробки та надання даних);
- доступність та ясність (можливість отримання даних користувачами за допомогою стандартних засобів, наявність належного опису даних, їх методологічного та технічного супроводу статистичною організацією);
- порівнянність (передбачає, що структура даних за певними розрізами – для окремих регіонів, груп населення, періодів часу – є однаковою (або може бути приведена до такої), що забезпечує можливість порівняння основних результатів за цими розрізами);
- узгодженість (можливість порівняння даних з різних джерел).

Обговорення проєктів програм нових опитувань та уточнення потреб користувачів необхідне для забезпечення релевантності інформації, збір якої планується до впровадження.

Програми нових модульних опитувань відповідають сучасним міжнародним тенденціям досліджень рівня життя населення та бідності:

- застосування для аналізу питань бідності, крім традиційних монетарних, також суб’єктивних оцінок тощо;
- визначення найбільш проблемних груп ризику бідності на основі багатомірного аналізу та комбінованих оцінок, отриманих за різними факторами та критеріями (наприклад, бідні одночасно за доходами та за умовами життя тощо);

- застосування для досліджень бідності питань, пов'язаних зі сферою депривації (позбавлення), тобто недоступності для окремих груп домогосподарств певних необхідних товарів та послуг, незадоволення основних потреб;
- підвищення уваги до аналізу питань якості життя населення, соціальних ризиків, соціальної ізоляції (відсутності соціального капіталу).

Найважливіший в даний час потенціал обстеження умов життя домогосподарств надає можливість здійснювати оцінку життєвого рівня населення та бідності з використанням:

- монетарних критеріїв та суб'єктивного підходу;
- комбінованого підходу на основі монетарних та суб'єктивного критеріїв;
- частково – на основі депривації щодо доступності окремих товарів та послуг (програма містить окремі показники щодо можливостей забезпечення певної якості харчування, житлових умов, медичних товарів та послуг, наявності товарів тривалого користування).

Бідність взагалі та бідність за умовами життя, як і соціальна ізоляція – це явища, що включають різні соціальні проблеми.

Соціальну ізоляцію можна визначити в цілому як процес, що призводить до обмеження участі людини в основних сферах соціального життя.

Бідність за умовами життя – це певна комбінація показників для оцінки умов життя, пов'язаних з:

- компонентами, необхідними для загального комфорту життя;
- житловими питаннями;
- товарами тривалого користування;
- поточним споживанням.

Загалом соціальну ізоляцію та бідність за умовами життя можливо розглядати як процеси нагромадження негативних факторів, пов'язаних з економічною та соціальною маргіналізацією. Впровадження модулів дозволить розширити класичне (фінансове) розуміння бідності за рахунок нефінансових показників (бідність за умовами життя та суб'єктивна бідність).

Проекти програм нових модулів підготували працівники Держкомстату України та Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України із застосуванням міжнародного досвіду:

- питань щодо депривації домогосподарств Великої Британії;
- матеріалів семінару з питань статистики умов життя населення та оцінки бідності (м.Париж, 30.11 – 02.12.2005р.), зокрема програми опитувань щодо депривації та умов життя домогосподарств, які проводили на одноразовій (або періодичній) основі статистичні та наукові організації Франції, Польщі та Росії;
- питань з бази даних Євростату (в частині доступу домогосподарств до Інтернету).

Новий модуль щодо депривації домогосподарств та факторів, що найчастіше сприймаються населенням як ознаки бідності та злиденності, передбачає такі напрями опитування:

- економічна депривація за харчуванням (недостатність коштів для забезпечення певної якості харчування);
- економічна депривація за непродовольчими товарами (недостатність коштів для придбання необхідних недорогих товарів та відсутність їх певних видів);

- депривація за житловими умовами (відсутність нормальних житлових умов, певних зручностей, недостатність коштів для покращання житлових умов);
- економічна депривація у сферах охорони здоров'я, освіти та відпочинку (недостатність коштів для отримання необхідних недорогих товарів та послуг);
- недостатність коштів або відсутність можливостей щодо задоволення інших важливих потреб;
- розвиток інфраструктури як ознаки географічної доступності послуг та бар'єрів негеографічного характеру, що визначають депривацію за доступом.

Проект програми цього опитування передбачає не тільки визначення суспільного сприйняття щодо ознак бідності та злиденності, а також збір інформації щодо фактичного поширення конкретних ознак депривації.

Інший новий модуль стосується питань ризиків або занепокоєнь населення щодо різних за характером небезпек.

Проект програми третього нового модуля передбачає дослідження думки респондентів щодо ознак соціальної ізоляції (тобто депривації щодо соціального середовища, відсутності соціального капіталу), а саме:

- можливостей всебічної самореалізації людини;
- дотримання прав і свобод;
- доступу до ринку праці;
- стосунків з оточенням на роботі та вдома;
- сподівань щодо підтримки з боку держави, родичів та друзів.

Існуюча демографічна ситуація вимагає розвитку досліджень щодо репродуктивних настанов населення. Четвертий новий модуль, спрямований на вивчення цих питань, призначений забезпечити інформаційну базу для поглиблення досліджень сподівань та бажань населення щодо народження дітей, а також причин, що завадили або заважають реалізації цих настанов.

Питання наступного нового модуля, а саме – щодо доступу домогосподарств до Інтернету, спрямовані на дослідження становлення інформаційного суспільства в Україні і передбачають такі напрями збору інформації:

- поширення серед населення користування послугами Інтернету;
- частота, місце доступу та мета користування цими послугами;
- наявність випадків зіткнення з проблемами безпеки;
- користування пристроями безпеки інформаційно-комунікаційних технологій.

Усі нові модулі пропонується впровадити до програми обстеження умов життя домогосподарств на постійній основі для проведення щорічних одноразових опитувань населення. Це дасть можливість здійснювати аналіз показників якості життя населення в динаміці, а також структурних змін у соціальних ризиках та факторах соціальної ізоляції, досліджувати вплив змін в економічній та соціальній політиці на ступінь депривації домогосподарств щодо окремих груп товарів та послуг, визначати найвагоміші фактори впливу на соціальне “самопочуття” населення для відповідного коригування векторів та пріоритетів у соціально-економічній політиці. Крім того, це сприятиме розвитку інформаційної бази для вдосконалення багатомірної оцінки бідності, в т.ч. – із застосуванням комбінованих підходів і використанням монетарних, суб'єктивних критеріїв та критерію бідності за умовами життя. Оскільки за різними критеріями бідними можуть бути різні верстви населення, комбінований підхід віддзеркалює групу домогосподарств з найвищим ризиком бідності за всіма її видами.

Технологія досліджень питань депривацій має специфічні особливості. Враховуючи, що стандарти умов життя в різних країнах суттєво відрізняються та значною мірою орієнтовані на національний менталітет, на початку впровадження таких досліджень доцільно створити експертний список депривацій. Саме цей етап був розпочатий в ході Круглого столу, і в даний час проводиться узагальнення пропозицій експертів щодо складу списку депривацій та програм нових модулів з погляду актуальності та оптимізації наведених показників. Наступний етап – уточнення цього списку на основі опитування думки респондентів. Для нівелювання негативних проявів суб'єктивного підходу до формування списку застосовуються спеціальні процедури на окремих етапах для відбору ознак депривацій до списку, а саме:

- Контроль консенсусом: до списку депривацій включаються ті, на які вказали більш ніж 90% респондентів. Цей підхід відображає уявлення щодо стандарту “нормального” життєвого рівня.
- Контроль частотою: відбір ознак депривацій в частині товарів та послуг, фактично наявних у більшості домогосподарств.
- Контроль кореляцією: перевірка ознак депривації щодо щільності зв'язку між ознаками всередині сукупності ознак та з бідністю за монетарними критеріями.

Потребує вирішення також питання визначення порядку розрахунку критерію концентрації депривацій для аналізу бідності за умовами життя, тобто визначення методології синтетичного узагальнюючого індикатора.

Аналогічні особливості мають дослідження симптомів (груп ознак) соціальної ізоляції.

Під час Круглого столу для обговорення з користувачами була також винесена пропозиція щодо уточнення переліку ознак для самоідентифікації домогосподарствами себе як представників певних верств населення за рівнем добробуту, а саме – введення додаткової позиції “Небідні, але ще не представники середнього класу”. Отже, у новому переліку пропонуються такі групи, до яких можуть себе віднести респонденти:

- заможні;
- представники середнього класу;
- небідні, але ще не представники середнього класу;
- бідні;
- важко визначити.

Такі зміни сприятимуть підвищенню точності ідентифікації себе домогосподарствами, оскільки різниця між верствами “бідні” та “середній клас” надзвичайно суттєва, а метод “самооцінки” визначально її посилює. Так, за даними опитування респондентів, які брали участь в обстеженні умов їх життя в січні 2005 року, до представників середнього класу себе віднесли 21,2%, до бідних – 77,5% (за розрахунками на основі офіційного критерію рівень бідності склав 27,3%).

Учасники Круглого столу були також залучені до обговорення проблеми необхідності розробки методологічного забезпечення оптимізації дизайну вибірки для обстеження умов життя домогосподарств та статистико-математичного моделювання для підвищення надійності оцінювання показників бідності на регіональному рівні, з урахуванням потреб моніторингу бідності, яка була детально висвітлена у виступі завідувача відділу соціально-демографічної статистики Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, к.т.н. В.Г. Саріогло.

Наприкінці Круглого столу проведено обговорення конкретних потреб національних користувачів щодо удосконалення регіональних моніторинрів бідності з використанням інформаційної бази обстеження умов життя домогосподарств. На розгляд учасників було винесено проект переліку найбільш важливих показників бідності, надійність яких для рівня регіонів має бути першочергово підвищена із застосуванням методів статистико-математичного моделювання.

*Огляд за матеріалами Круглого столу підготувала
І.І. Осипова*

**МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ
“ЛЮДСЬКИЙ РОЗВИТОК В УКРАЇНІ:
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ”**

3 жовтня 2006 року у м. Києві відбудеться міжнародна науково-практична конференція “Людський розвиток в Україні: проблеми та перспективи”.

Організатори конференції: Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, Київський національний економічний університет, Державний комітет статистики України, Міністерство праці та соціальної політики України.

Мета конференції:

1. Обмін результатами наукових досліджень і практичним досвідом з питань людського розвитку.
2. Обговорення сучасних проблем людського розвитку та соціальної політики.
3. Розробка рекомендацій щодо вдосконалення соціальної політики держави у напрямі розвитку людського потенціалу суспільства та визначення її пріоритетних завдань.

Основні напрями роботи конференції:

1. Концепція та методологія дослідження людського розвитку.
2. Демографічна складова людського розвитку.
3. Розвиток ринку праці.
4. Рівень життя населення у контексті людського розвитку.
5. Соціальне середовище як складова людського розвитку.
6. Освіта в умовах інноваційного розвитку та глобалізаційних змін.
7. Стан здоров'я та екологічна ситуація.
8. Фінансування людського розвитку.
9. Регіональні виміри людського розвитку.
10. Пріоритети людського розвитку у державній соціальній політиці.

Докладно про умови участі у конференції можна прочитати на сайті Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України: www.idss.org.ua

*Підготували:
Л.С. Лісогор, Ю.М. Клименко*